

ÖZELLEŞTİRMENİN SOSYAL SONUÇLARINA BAKIŐ

Erhan BİLGİN
İktisatçı/Petrol - İş Sendikası

Özelleştirme sermayenin emeğe karőı top yekûn bir saldırısıdır; kazanımların, kamu alanının, toplumsal fayda sağlama imkanlarının ortadan kaldırılması giriőimidir. Özelleştirme, sosyal güvenlik, sağlığa, eğitime, sosyal yardımların kısılmasından tarımsal desteklere kadar toplumsal yaőamın bütün alanlarını hedef almıőtır. Bu nedenle, sorunu tek baőına KİT'lerle sınırlamak, eksik bir değerlendirme olacaktır.

Kamu işletmeleri özelleştirme saldırısının somut ilk hedefi olmuştur. Ancak, asıl hedef özel sermayenin doğrudan denetlemediği, sağlık, eğitim, sosyal güvenlik, sosyal yardım hizmetleri ve tarım birliklerini de iğereren bütün bir kamu alanıdır. Bu alanlarda, kabul etmeliyiz ki belirli mesafeler alınmıőtır; ancak özelleştirmenin nihai olarak, baőarıya ulaőtıđını söylemek de mümkün değildir.

Özelleştirme saldırısında ilk ama en önemli adım, kamuoyunun ikna edilmesi olmuştur. Uluslararası ekonomiye, geliőmiő ülkelerin çıkarları doğrultusunda yön vermeye çalışan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi kurumlar, özelleştirmenin selâmeti için kamuoyunun ikna edilmesine özel önem verdiler. Ve toplumun ikna edilmesine ilişkin temel argümanları imal ettiler. Özelleştirmenin dayatıldığı bütün ülkelerde, bu kurumların imal ettikleri argümanlar kullanılmaktadır; Türkiye'de de bu argümanlara dayanan propagandanın hiç de küçümsenmeyecek bir etkide bulunduğunu söyleyebiliriz. Nihai olarak bu argümanların iőlevi sermayenin çıkarlarının topluma kabul ettirilmesidir.

Özelleştirme ile dayatılan argümanlar, kârlılık, modern iőletmecilik, kiőisel çıkar, bireysel kazanç verimlilik vb. kavramlarından oluőmaktaydı. Bu argümanların toplumun genel çıkarlarını yükselteceği ifade edilmekteydi. Buna karşılık, dayanıőma, sosyal yardım, insan merkezli üretim, toplumsal fayda, istihdam artıőı, bölgesel geliőme, gelir farklılıklarının giderilmesi, toplumsal denetim gibi işçi sınıfı mücadelesinin yükselttiği, onun öz çıkarlarını ifade eden kavramlar gözden düőürölmüő olacaktır.

Böylece özelleştirme ile, yalnızca emek sürecinde ve piyasalarda değil, toplumsal iliőkilerde özel sermaye kesiminin hakimiyeti yeniden, ama aynı zamanda ideolojik olarak, daha güçlü olarak tesis edilmiő olacaktır. O halde özelleştirme, sermayenin emek sürecinde, piyasalarda ve nihayet toplumsal iliőkilerin bütünü üzerinde, yeniden-hegemonya kurması için özgöl bir uygulamayı oluőturmaktadır. Dolayısıyla sorun iktisadi bir süreç ve bunun sosyal sonuçlarından ibaret değildir. Toplumdaki sınıfların artan hegemonyasına bağlı olarak, düőünüő biçiminin deđiőtirilmesi gibi politik sonuçları da vardır. Özelleştirme saldırısının temelini oluşturan argümanların kabulü ile bireysel çıkarları temel alan, kâr olgusunu kutsayan, sermayenin düşünce planındaki hegemonyası güçlenmiş olmaktadır.

Şurası muhakkak ki özelleştirme saldırısına karőı, işçi sınıfı, sendikalar diğer toplumsal dönüőtürücü örgütler ile aydınlar birleşik bir mücadele örgütleyemediler. Belirtmelidir ki; özelleştirmeye karőı mücadelede, işçi sınıfı ve sendikalar öz çıkarlarını, toplumsal kazanımlar ekseninde ifade

edemediler; soyut bir kalkınma, devletçilik söylemi, düşünce planına hakim oldu. Öz çıkarılardan uzaklaşma, birleşik bir mücadelenin örülmesinde, toplumun bütünü üzerinde etkide bulunulmasında büyük güçlükler yaratmıştır. Oysa sermaye kesimi, sektörel, yerel, sermaye büyüklüğü, vb. gibi ayrımlarına karşın, özelleştirmenin gerekliliği üzerinde ittifakla birleşti; öz çıkarlarından uzaklaşmadı. Devlet ve toplum üzerinde de bölünmemiş bir güç olarak daha kolay etkide bulundu.

Daha az işçiyle daha çok iş yapılması sonucu istihdamın azaltılması, çalışma koşullarının ağırlaştırılması, sağlık ve sosyal harcamaların azaltılması, ücretlerin düşürülmesi, sosyal ödemelerin azaltılması, sosyal güvenlik harcamalarının sınırlandırılması vb. özelleştirmenin iktisadi-sosyal sonuçlarının en başta gelenleridir.

Şu da var ki, özelleştirme sürecinde kamu işletmelerine öncelik verilmesi ile, çalışanların en örgütlü kesimini oluşturan Sendikaların hedef alınması, hiç kuşkusuz onların özelleştirme karşısındaki en önemli güç olmasından kaynaklanmıştır. Gerçekten de, Avrupa'nın çoğu ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de sendikal örgütlülük, kamu işletmelerinde yoğunlaşmış, özelleştirme karşısında en önemli engeli oluşturmuştur.

Özelleştirmenin Kabulü ve Sorgulanması

Şurası muhakkak ki, özelleştirmeye yönelik propaganda toplumda geniş ölçüde, hatta işçi sınıfı üzerinde de belli oranda kabul gördü. Bu kabul sayesinde Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT), Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), eğitim ve sağlık alanında özelleştirmeler adım adım ilerleyebilmiştir. İşçi sınıfı ve aydınlar için özelleştirmenin olumsuz sonuçları pratikte de görülmekle birlikte, 1997'ye kadar özelleştirmenin ekonomik ve sosyal sonuçları toplum nezdinde, belirgin biçimde açığa çıkmadı. Bu tarihten itibaren, özelleştirmenin işsizlik verimsizlik, üretim kaybı, sosyal korumasızlık ürettiği görülmeye başlandı.

Kuşkusuz 1980'lerden beri özelleştirme "kurtarıcı bir yol" olarak sunulurken topluma "daha fazla eğitim, daha fazla sağlık, daha fazla tüketim imkanı" olarak dönecek iddiası çok popülerdi; ama bunun pratikte hayat bulmaması özelleştirmelerin sorgulanmaya başlamasında, somut bir olgu olarak çok etkili olmuştur.

Sermaye ve sözcüleri birkaç yıldır özelleştirmeden elde edilen hasılatın, toplumsal hizmetler için harcanacağı veya harcanması gerektiği iddiasından vazgeçmişlerdir.

1990'larda saldırı fiilen başlarken, özelleştirmenin gerekliliği için şu argüman ileri sürülmekteydi: "Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin asli görevleri olan ve özel sektör tarafından yüklenilemeyecek savunma, eğitim, sağlık ve altyapı yatırımlarına yönelmesi[dir]" (Toplu Konut ve Kamu İdareleri Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme Periyodığı 15 Nisan 1994).

Özelleştirmeye ilişkin sorgulama süreci 1997'den itibaren hızlandı; toplumun daha geniş kesimleri tarafından özelleştirmenin gerçek yüzü görülmeye başlandı; özelleştirmecilerin iddiaları şu şekle dönüştü: "Özelleştirmenin ana felsefesi, devletin asli görevleri olan adalet ve güvenliğin sağlanması yolundaki harcamalar ile özel sektör tarafından yüklenilemeyecek altyapı yatırımlarına yönelmesi[dir]" (Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye'de Özelleştirme Periyodığı Kasım 1999).

2000'lerde ise özelleştirmeler ile elde edilecek hasılatla, iç borç yükünden kurtulmanın mümkün olduğu ve yabancı sermayenin ekonomiye çekilebileceği, böylece ekonomik krizden çıkılabileceği üzerinde durulmaktadır (Özelleştirmelerin krize davetiye çıkardığına burada değinmiyoruz). Artık eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve kent altyapısına ilişkin sosyal harcamaların genişleyeceği ve böylece toplumun refahının artacağına ilişkin bir ifade sözkonusu değildir. Bir bakıma sermaye kesimi ve sözcüleri kamuoyunu, ikna etmekten vazgeçmişler, topluma açıkça kendi sınıfsal çıkarlarına göre pozisyon almaları için davetiye çıkarmışlardır.

Özelleştirmenin Sosyal Sonuçları

Özelleştirmenin en önemli sonuçlarından birisi, çalışanların sosyal kazanımlarının adım adım ortadan kaldırılmasıdır. Ücretlerin düşmesi, işsizliğin artması, işçi sağlığı ve güvenliğine ilişkin önlemlerden vazgeçilmesi, taşeronlaşma bu sonuçların en önemlilerini oluşturur.

Çalışanların kazanımlarının ortadan kaldırılması, bütçe, sağlık ve sosyal harcamalarının kısılması, özel sağlık işletmelerinin önünün açılması, sosyal altyapı harcamalarının sınırlandırılması politikaları ile paralel ilerlemiştir.

Özelleştirme sonucu, sendikal örgütlülüğün ortadan kaldırılması, üretim süreci ve siyasal sistem üzerindeki toplumsal denetim imkanlarının sınırlandırılmasına yol açmıştır. Üretim sürecinde fiilen kuralsızlaşma eğilimi güçlenmiş, taşeronlaşma yaygınlaşmıştır. Kayıt-dışı üretim faaliyeti işte bu taşeronlaşmaya dayalı iş sürecini kapsamaktadır.

Kayıt-dışı olarak taşeron biçimindeki çalışma şu şekilde gruplanabilir

- Kaçak işyerlerinde çalışanlar (Türk-İş'e göre bu sektörlerde 4,5-5 milyon kişi çalışmaktadır),
- Yabancı kaçak işçilik (Türk-İş'e göre 1 milyon yabancı kaçak işçi vardır),
- Evde çalışanlar (DİE Hane hakları anketine göre 170 bin kişi eve iş verme sisteminde çalışmaktadır),
- Kamu işletmelerinde taşeron işçiler (yaklaşık 150 bin işçi çalışmaktadır),
- Özel işletmeler içinde taşeron olarak çalışanlar (Birleşik Metal Sendikasının 1999 anketinde işletmelerin %79'unda taşeron var),
- Kısmi çalışmaya tabi olanlar yani talep geldiğinde işte çalışanlar toplam istihdamın %16,6'sına ulaşmıştır. (Kuvvet Lordoğlu, Esnekleşme Versus Enforleşme, Petrol-İş yıllığı 1997-99).

Bu duruma göre yaklaşık olarak 6 milyon kişi kayıt-dışı sektörde istihdam edilmektedir. Özelleştirmenin bu süreci hızlandırdığı muhakkaktır. Aşağıdaki tablo bu konuda yeterince fikir verebilir.

Tablo-1: Özelleştirme sonucu bazı sektörlerde istihdamdaki değişim

	İşletme Sayısı	Özelleştirme öncesi istihdam	Özelleştirme sonrası istihdam	İşten çıkarılanların oranı %
Çimento-seramik manyezit sektörü	35	7.102	1.837	74,1
Limanlar	7	345	0	100
Sümer Holding işletmeleri	13	4.377	0	100
Orüs işletmeleri	18	1.987	133	93.3

Kaynak: Petrol-İş Yılığ 1997-99

Kayıt dışı sektördeki iş sürecinin yol açtığı, vergi, SSK primi, işsizlik sigortası primi kayıplarına değinmeyeceğiz. Çünkü bu iş süreci kayıt-içinde gözüken büyük işletmelerin tamamlayıcısı durumunda olup, büyük sermaye kuruluşlarının alt-işletmeleri işlevini

görmektedirler. Dolayısıyla bu işletmelerin kayıt dışında olmasının getirdiği bütün avantajlar (düşük ücret, fiili vergi ve SSK primi, işsizlik sigortası) nihai olarak büyük işletmelerin kâr hacmini hızlandırmaktadır. Kaldı ki mali denetimlerde, vergi, SSK vb. kaçakların büyük kısmının kayıtlı sektöre ait olduğu açığa çıkmaktadır.

Dolayısıyla büyük işletmelerdeki sendikasılaştırma eğilimi güçlendikçe, taşeronlaşmanın hızlanacağını söyleyebiliriz. 2000 yılı sonu itibariyle, yapılan 440 adet KİT ve KİT tesisi satışı sonucu Toplu Sözleşme Hakkının sınırlı sayıda işletmede devam etmesi bu durumu ortaya koymaktadır. Tespitlerimiz göre, özelleştirme sonrası çalışanların %50'sinden fazlasının sendikal olduğu iki işyeri vardır (Kırşehir Petlas Lastik Sanayi AŞ ve Petrol Ofisi AŞ).

Özelleştirmenin sosyal sonuçlarına ilişkin saha çalışmaları ne yazık ki yetersiz durumda. Bu konu birincil olarak sendikaların görevi; Sendikal hareketin özelleştirmeye ilişkin önümüzdeki dönemde kapsamlı araştırmalar yapması, sorunun bütün yönleriyle ortaya konulması, objektif bir tartışmanın yapılabilmesi, nihayet sermayenin iddialarına cevap verilmesi için büyük önem taşıyor.

Biz makalemizde bir saha çalışmasının bazı sonuçlarına ve görüşmelere yer vermekle yetineceğiz. Bu saha çalışması, Batı Anadolu'da bir çimento fabrikasında özelleştirme sonrası yapılmıştır. Özelleştirmenin sosyal sonuçlarına ilişkin kıymetli bilgiler içermektedir. 1996 yılında yapılan araştırmaya göre (Bakınız Sürhan Çam, "Özelleştirme ve İstihdam Stratejileri" Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Nisan Temmuz 1998 sayı 206-209)fabrikanın özelleştirildiği 1989'dan 1996'ya kadar geçen sürede toplam çalışanların sayısı %19 oranında azalmıştır (1989'da 425 olan istihdam 1996'da 350'ye düşmüştür). Ancak asıl değişim, taşeronlaştırmanın yaygınlaştırılmasıdır. 1989'da kadrolu çalışan sayısı 405; geçici çalışan (taşeron) sayısı 25 iken (geçici işçi oranı % 6) 1996'da kadrolu çalışan sayısı 195'e gerilemiş buna karşılık geçici statüde çalışan taşeron işçi sayısı 155'e yükselmiştir. Böylece taşeronların istihdamdaki oranı %44'e ulaşmıştır.

Taşeronlaştırmanın hakim hale gelmesiyle birlikte iş güvencesi, sosyal haklar, iş güvenliği, sağlık konularındaki olumsuzluklar önemli ölçüde artmıştır. Saha çalışması çerçevesinde yapılan ankete

göre yöneticiler dahil tüm çalışanların % 63'ü özelleştirme sonrası işgüvencesinin azaldığını ifade etmişlerdir.

Bu fabrikada, iş güvencesinin azalması, iş güvenliği, ücretler ve sosyal hakların gerilemesiyle paralel ilerlemiştir.

Saha çalışması içinde yer verilen mülakatlara göre iş güvenliğinin durumu şöyledir

- Birinci işçi: "1990 senesinde paketlemeye taşeron işçi olarak girdim... iş kazası geçirdim. Hastanede gözlerimi açtığımda ayağımın biri alçıdaydı. Hastane masraflarını kendim ödemek zorundaydım ama bizde para ne gezer? Ayağım kalçadan kırık olduğundan çalışmak şöyle dursun, tuvalete bile gidemiyordum söylemesi ayıp."
- İkinci işçi: "Arkadaşlar hastalandıklarında işten atılırız diye istirahat almaya bile korkuyorlar. İnanır mısınız özelleştirmelerden bu yana en az yirmi işçi surf atılma korkusu yüzünden iktidarsızlığa düştü."
- Üçüncü işçi: "Geçenlerde biri elini makineye kaptırmış revire getirdiler. Revirin doktoru özelleştirmeden sonra tam gün yerine yarım gün çalışmaya başladığından yerinde yoktu. Çocuğum hastaneye gidecek parası da yok. Aramızda para toplayıp hastaneye yetiştirdik. Birkaç gün sonra geri geldi. Eli iyileşene kadar çalışabilmesi mümkün değildi. Baktık olacak gibi değil, birkaç arkadaş gene yardım etti de otobüs biletini öyle aldık."
- Dördüncü işçi: "Fabrikaya taşeron işçileri doldurdular. Ellerinden gelse adamları bedava çalıştıracaklar. Ne sigorta var ne de başka bir şey... Böyle giderse haliyle herkes taşeron işçi çalıştıracak. Kim istemez ki?"

Sonuç

Yaklaşık 20 yıldır fiilen süren özelleştirmeler karşısında, şu soruları sormak durumundayız: Özel kesimin yegâne amacının kâr olmasının toplumun bütününe yararı nedir? İşsizliğin azaltılması, çalışma sürelerinin kısılması bakımından yararı nedir? Sağlık hizmetleri üzerindeki etkisi nedir? Verimliliğe ne gibi katkılar yapmıştır?

Özelleştirme süreci, bu soruların cevabının olumsuz olduğunu ortaya koymuştur. Bugüne kadar yapılan özelleştirmeler göstermiştir ki özelleştirmeler

ile ücretler düşüyor, sosyal kazanımlar kaybediliyor, işten atılmalar hızlanıyor, sağlık hizmetleri kısıtlanıyor veya kaldırılıyor.

Özel kesimde çalışanlar da özelleştirmelerin olumsuz sonuçlarından ciddi olarak etkilenmektedir. Çünkü ortalama ücretler aşağıya çekilmekte, sosyal kazanımlar yok edilmekte, toplam sağlık harcamaları geriletmiş olmaktadır.

Özelleştirmelerin sürmesi, bu sonuçların ağırlaşmasına yol açacaktır. Bireysel kârın artması uğruna iş süreci esnekleştirilecek, kuralsızlaşma hakim kural haline getirilecektir. Yoğunlaşan sendikasızlaştırma saldırısı altında, toplumun örgütlenme kapasitesi daraltılacak, toplumsal denetim imkanları sınırlanmış olacaktır. Bu durum siyasal demokrasi üzerinde de olumsuz etkilere yol açacaktır.

Bütün bu olumsuzluklara rağmen, sendikaların, meslek kuruluşlarının, demokratik kurumların umudu yeniden örgütlemeleri ve böylece olumsuz gidişata dur demeleri pekala mümkündür. Bunun için ilk ama çok önemli adım, kuşkusuz bir örgütlenme seferberliğine girişmekten geçmektedir. Toplumun örgütlenme kapasitesinin genişlemesi, toplumsal bölünmüşlüğü aşılması anlamına da gelecektir.●

